

ԻՄԱՍՏԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ԻՐՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՀԱՄՇԵՆԻ ԲԱՐԲԱՌՈՒՄ*

DOI: 10.54412/2738277X-2021.1-38

Խաչատրյան Հասմիկ

բանասիրական գիտությունների թեկնածու,
ՀՀ ԳԱԱ Ն. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտ,
ավագ գիտաշխատող. khachhasmik@yahoo.com

Բանալի բառեր. բարբառային հայերեն, փոխանունություն, բնիկ հայերեն բառ, իմաստափոխություն, հնչյունափոխություն, գրաբար, դարձվածք, բառիմաստային զարգացում, խոսվածք:

Նախաբան

Հայերենի բարբառներում բառերը շատ հաճախ բարբառից բարբառ իմաստային ուշագրավ տարբերություններ են դրսևորում: Ինչպես Է. Աղայանն է նշում, «Բառերի իմաստային փոփոխությունները հիմնականում տեղի են ունենում խոսքի մեջ, բառագործածության գործընթացում և գերազանցապես փոխաբերական, փոխանվանական ու համըմբոնական գործածությունների հետևանք են»¹:

Բառի փոխաբերական և փոխանվանական գործածությունները հաճախ առաջնային պլան են մղվում, որն էլ պատճառ է դառնում բառիմաստի զանազան փոփոխությունների, որոնք, ժամանակի ընթացքում խոսքից դուրս ամրանալով բառին, դառնում են նրա հիմնական իմաստը:

* Ներկայացվել է հուլիսի 27.07.2021, գրախոսվել՝ 10.09.2021:

¹ Է. Աղայան, *Ընդհանուր և հայկական բառագիտություն*, Ե., 1984, էջ 78:

Բառաքնական դիտարկումներ

Արաքս՝ արագ՝ հեղեղ: Համշենի բարբառի յուրօրինակ իմաստափոխական դրսևորումներից է *արագ* բառանունը, որը «սելավ, հեղեղ» նշանակությամբ է գործածվում: Բառանունը վկայված է և՛ Հ. Աճառյանի «Քննություն Համշենի բարբառի» աշխատության, և՛ Հ. Գուրունյանի «Համշենահայ բանահյուսության» մեջ²:

Ուշագրավ դիտարկում է անում Հ. Աճառյանը՝ նշելով, որ պատմական և աշխարհագրական տեսանկյունից շատ հետաքրքրական է *արագ* բառի գոյությունը Համշենի բարբառում: Այն, բնականաբար, Արաքս գետի անունից է, և այս բարբառում նրա առկայությունը գիտնականը համարում է «համշենցոց հին բնակավայրի և գաղթականության ժամանակի վերջին գեղեցիկ հիշատակը, որ շարունակում է իր գոյությունը այսօր էլ Կովկասյան նոր գաղթավայրում, բայց առանց գիտակցվելու նրա առնչությունը Արաքս գետի հետ»³:

Կարծում ենք՝ այս դեպքում տեղի է ունեցել բառիմաստի ընդլայնում, որն էլ իմաստափոխական այն երևույթն է, երբ լեզվի պատմական զարգացման ընթացքում բառը, կորցնելով իր էական հատկանիշների մի մասը, ընդարձակում է իմաստային ծավալը:

Ղրուժան: Արևմտյան բարբառներից Պոլսի բարբառում հետաքրքիր զարգացում է ապրել *ղրուժան* բառանունը: Ինչպես Հ. Աճառյանն է փաստում, *ղրուժան*-ը այստեղ հանդես է եկել *ղրոջան* հնչատարբերակով և գործածվում է իբրև հույների վերագրվող նախատական վերադիր: Այս բառանունը նույն իմաստով դրսևորված է նաև Տրապիզոնում՝ տվյալ բարբառին բնորոշ հնչունափոխությամբ՝ *ղրոջան*>*ղրոջոն*⁴: Նկատենք, որ եթե *արագ* բառում հատուկ անունը բառիմաստի ընդլայնմամբ դարձել է հասարակ անուն, ապա *ղրուժան*-ի դեպքում գործ ունենք փոխանու-

² Հ. Աճառյան, *Քննություն Համշենի բարբառի* (այսուհետ՝ ՔՀԲ), Ե., 1947, էջ 221, 13: Հ. Գուրունյան, *Համշենահայ բանահյուսություն* (այսուհետ՝ ՀԲ), Ե., 1991, էջ 314:

³ Հ. Աճառյան, ՔՀԲ, էջ 13-14, Հ. Գուրունյան, ՀԲ, էջ 314:

⁴ Հ. Աճառյան, ՔՀԲ, էջ 47, 227:

նության դասական օրինակի հետ, երբ առարկայի և հատկանիշի միջև եղած հարաբերություններում հատկանիշը գործածվում է առարկայի փոխարեն, ինչպես՝ *դրուժան հույն*-ը՝ որպես *դրուժան*, որը համեմատելի է առօրյա խոսքում առկա լեզվական այլ դրսեվորումների հետ: Օրինակ՝ վատ հատկանիշներ ունեցող մարդուն «թուրք» ենք անվանում, կամ ժլատ մարդուն՝ «ցիգան»: Փոխանունության նույնպիսի արտահայտություն է նաև Լոռու բարբառում առկա *առնառուտ* բառը, որը, ի դեպ, բառարաններում բացատրվում է որպես «ալբանացի», իսկ Հրանտ Մաթևոսյանի ստեղծագործություններում գործածված է «արնախում, արյունուշտ» իմաստով⁵:

Փեթակ: Հետաքրքրական է Համշենի բարբառում առկա *փեթակ* բառանվան «ուղևորությունը»: Բարբառում այն դրսևորված է *փեթսնդ* հնչատարբերակով: Պարզվում է՝ *փեթակը* հայերենից անցել է թուրքերենին՝ դառնալով *փեթսնդ* այնուհետև՝ թուրքերենից հայերենին՝ արդեն թուրքերենին բնորոշ *փեթսնդ* հնչատարբերակով: Պետք է փաստենք, սակայն, որ *փեթսնդ*-ին զուգահեռ Համշենի բարբառում գործածվել են նաև բառիմաստային յուրօրինակ զարգացումներով *փոր* արմատից ձևավորված *փորօք>փորեք, փորիք, փորիկ*⁶ ուշագրավ բառանունները: Հարկ է նշել, որ համշենահայերի փեթակները տարբերվում են մյուս վայրերի փեթակներից: Ինչպես Թողլաքյանն է փաստում, համշենահայերը որպես փեթակ օգտագործում էին նաև դալար ճիպոտներից հյուսված գլանաձև կոդովներ⁷: Եվ քանի որ այդ փեթակները կտրավուն են և փորի տեսք ունեն, կարծում ենք՝ այդ նմանությունն էլ հիմք է հանդիսացել *փորօք, փորիք* բառանվանումների առաջացման:

Հոսպոս: Իմաստափոխական իրողության յուրահատուկ օրինակներ են Համշենի բարբառում գործածվող *սանր* արմատի և *իկ*

⁵ Հ. Մաթևոսյան, *Վիպակներ*, Ե., 1990, էջ 457, 478, 495:

⁶ Հ. Աճառյան, ՔՀԲ, էջ 47:

⁷ Բ. Թողլաքյան, *Հայ ազգագրություն և բանահյուսություն: Նյութեր և ուսումնասիրություններ*, Ե., 1981, էջ 147-148:

ածանցի համադրությամբ ձևավորված *սօնրիկ*, *սօնդռէկ*, *սօնդրիկ*, *սօնդրիկ*, *սօնդէրկ* բառանունները՝ որպէս *հոպոպ* հասկացության նշանակելիներ, որ արձանագրված են մեր ձեռքի տակ եղած գրեթե բոլոր խոսվածքների նյութերում: Այս բառանունների առկայությունը վկայում է, որ բարբառային հայերենում բառի մեջ տվյալ առարկայի հատկանիշի իմաստը հաճախ այնքան է արժևորվում, որ դառնում է տվյալ առարկայի անվանում: Այդպէս է առաջացել, օրինակ, *սօնդռէկ* բառանունը՝ պայմանավորված հոպոպի՝ գլխին սանր ունենալու հանգամանքով (*Սօնդռէկի* կըլխուն սօնդռը գա):

Բոյլ՝ «խումբ» իմաստով, բառանունը հին հայերենում գործածվել է «մարդկանց, երեների, եղջերուների, եղնիկների և ցուլերի խմբեր» իմաստով, իսկ *ք* հոգնակերտով՝ *բոյլքը* «բազմաստեղք» նշանակությամբ է կիրառվել: Բարբառային հայերենում, *բույլք* բացի «աստեղատուն կամ մի աստղի անվանում» նշանակություններից, հանդես է գալիս նաև այլ իմաստներով: Օրինակ՝ Ակնում *բ'օլ*՝ խումբ, Ալաշկերտում, Մուշում *բ'ուլ*՝ թուփ և այլն:

Խնդրո առարկա Համշենի բարբառում հիշյալ բառանունը վկայված է *պուլկ*, *պուլք* տարբերակներով, որը *բոյլ* արմատի և գրաբարյան *ք* հոգնակերտի բաղադրությամբ ձևավորված բառանուն է: Այն բարբառում *թուփ* հասկացության նշանակելին է (սեռ՝ *պըլկօն*), օգտագործվում է հատկապես վարդի կամ կաղնու նման բազմաթիվ ցողուններից կազմված թփերի դեպքում: Բարբառում գործածական է նաև *պուլկ* բառից և *ոտ* (*ոտ>էդ*), *ուտ* ածանցներից բաղադրված *պըլկէդ*՝ թփոտ, *պըլկուդ*՝ թփուտ բառանունները⁸: Օրինակ՝ Այդին ջօտին փըշի *պըլկուդ* մը գա: Համշենի բարբառում *պուլկ* բառով ձևավորված դարձվածային ուշագրավ կիրառություն ենք արձանագրել մեր բարբառախոսների խոսքում: Օխտը *պուլկը* մէյ մը նէդվի գու (անբարոյական աղջկան են ասում՝ յոթ թուփ միանգամից է թռչում):

⁸Ն. Աճառյան, ՔՀԲ, էջ 223, Խ.Թահմազ, Ջենիգի բարբառի բառարան (այսուհետև՝ ՋԲԲ), Սոֆի, 2014, էջ 169:

Ջերծանիլ: Հինհայերենյան այս բառանունը՝ «ազատիլ, պրծնիլ, ձեռքից փախչիլ» իմաստներով, գործածվել է դեռևս Աստվածաշնչում: Այն բնիկ հայերեն *զերծ*՝ ազատ, ապահով, անվտանգ բառարմատից է սերում, որն էլ կազմված է *զ* մասնիկից և *երծ* արմատից. վերջինս առանձին գործածական չէ⁹:

Համշենի Ճենիկի խոսվածքում հիշյալ բառանունն առկա է *զէյձնուշ, զէյզնուշ* (բարբառին բնորոշ *ը>յ* անցումով) հնչաձևերով: **Ջերծանիլ**-ը Համշենի բարբառում, ենթարկվելով բառիմաստային փոփոխությունների, ձեռք է բերել «պատրաստ լինել, պատրաստություն տեսնել, վերջացնել, գնալու պատրաստվել» նշանակությունները (զէյձա՝ պատրաստվեցի, զէյձար՝ պատրաստվեցիր, զէյձավ՝ պատրաստվեց, զէյձաձ՝ պատրաստված, զէյզնօղ՝ պատրաստվող, «Ջէյձա՞ձ իս, տա՞ն էշտօնկ»՝ Եթե պատրաստվե՞լ եք, գնանք, «Հայսնիկ *զէյձա՞ձ ան*»՝ պատրաստվում է՝ հարսանիքի գնա, «Կընա՞ *զէյձի*»՝ գնա՛, պատրաստվի՛ր)¹⁰:

Կազմել: Ինչպես գիտենք, *կազմել* բայանունը արդի հայերենում գործածվում է «հավաքելով, համախմբելով, միավորելով կազմակերպել՝ ստեղծել (որևէ ամբողջական բան)» իմաստով:

Համշենի բարբառում *կազմել* բայը դրսևորված է *զազնուշ* հնչաձևով և ունի «հարսի շորերը հագցնել, որևէ բան զարդարել, ձին սարքել» նշանակությունները: Հա յս *զազնէյդ* գու տա՞ն (Հա ըս էիր զարդարվում), Ներ հայսուն *զազնէձին* (Նորահարսին զարդարեցին):

Հարկ ենք համարում նշել, որ ըստ ՆՀԲ-ի՝ կազմեմ բայանունը, բացի մեզ հայտնի իմաստներից, գրաբարում գործածվել է նաև «յարդարել, զարդարել, հանդերձել» նշանակություններով¹¹: Այդ դեպքում բառանունը թերևս ոչ թե իմաստափոխվել է, այլ

⁹ Հ. Աճառյան, *Հայերեն արմատական բառարան* (այսուհետ՝ ՀԱԲ), հ. 2, Ե., 1973, էջ 92-93:

¹⁰ Հ. Աճառյան, ՔՀԲ, էջ 228, Խ. Թահմազ, ՋԲԲ, էջ 62:

¹¹ Նոր բառեզիրք հայկազեն լեզուի, Վենետիկ, 1836, էջ 1030:

պահպանել է բառի հինհայերենյան նշանակությունները: Հավելենք նաև, որ վրացերենը հայերենից փոխառել է հիշյալ բառը *ակագմա*՝ նույն «գարդարել, յարդարել, ձին թամբել» իմաստներով¹², ինչն էլ հաստատում է, որ Համշենի բարբառում առկա *գագնուշ* բառում ամրակայվել են հին՝ «գարդարել, ձին թամբել» կիրառությունները:

Ածուք: Բնիկ հայերեն՝ հ.ե. *ag*⁻¹ արմատից սերած *ածել* բառի առաջին և նախնական իմաստն է «բերել»-ը, որից էլ հետագայում ձևավորվել են նրա երկրորդական նշանակությունները (փոխադրել, շարժել, հագնել, հեղեղել, լցնել, զարնել, կտրել, սափրել, բուսցնել, նվագել, ձու ածել և այլն):

Արդի գրական հայերենում գրաբարյան *ածել* արմատը կորցրել է իր առաջնային «բերել» նշանակությունը և գործածվում է հիմնականում *ձու ածել* իմաստով: Հիշյալ իմաստից բացի հայերենի բարբառներում այն գործածվել է նաև «ջուր լցնել, նվագել» նշանակություններով: Հարկ է փաստել, որ *ածել* բայից ձևավորված *ածու* բառանունը՝ «բանջարանոց» իմաստով, բարբառային հայերենում տարածական լայն ընդգրկում ունի (*ածու*՝ Ագուլիս, Վան, *ա՛ծո*՝ Ոզն, *ածուկ*՝ Զեյթուն, *ածվիկ*՝ Կեսարիա և այլն): Համշենի բարբառում *ածել* բայը ևս գործածական է. նախ՝ «ձու ածել» իմաստով՝ *ածուշ*, որից էլ՝ *ածոն* (ածան) ածականը (Ածոն հավը գոնգոնուգ գըլլի¹³, այսինքն՝ Ածան հավը կշկչան կլինի), *ածըպուն*՝ հավերի ածելու բայնը: Բարբառում առկա են նաև *ածել* բայարմատից ձևավորված *ածիլի*, (նաև *ածիլա*) *ածիլուշ*, *ածիլիճ* (*Ածիլն ածիլվուշի* օմբնտ ան՝ Ածելին սափրիչի գործիքն է) բառանունները: Համշենի բարբառում գործածվում է նաև *ածել* բառից բառիմաստային յուրօրինակ գուգորդումներով բաղադրված *ածուք* (նաև՝ *ածուկ*) բառանունը՝ որպես «բանջարանոց» բառի նշանակելի, ինչպես և *ածուկ*-ից բաղադրված *ածուկեղեն*-ը՝ «բանջարեղեն» իմաստ

¹² **Հ. Աճառյան**, ՀԱԲ, հ.2, Ե., 1973, էջ 478:

¹³ **Խ. Թահմազ**, ԶԲԲ, էջ 7:

տով: Օրինակ՝ Աստարի *ածուկեղէն* շաղ սաղոթաձ ունիմ (Այս տարի բանջարեղէն շատ եմ տնկել):

Մաշնակ: Հնչյունափոխական և բառակազմական իրողությունները բարբառներում հաճախ իմաստափոխական էական գործոններ են դառնում: Այսպես, օրինակ, *մարդ* բառանունը Համշենի որոշ խոսվածքներում դրսևորված է բարբառին բնորոշ $r > 2$ անցումով՝ *մաշտ* հնչատարբերակով, որից էլ ձևավորված է *մաշնակ* բառանունը՝ մարդավարի» իմաստով: Մ. Մալխասյանցի բառարանում վկայակոչված է *մարդնակ* բառանունը՝ որպես «մարդավարի, քաղաքավար» բառերի նշանակելի¹⁴: *Մարդ* բառանունից կազմված *մարդանակ* կամ *մարդնակ* բառանունն էլ Համշենի բարբառում, ամենայն հավանականությամբ հնչյունափոխվելով, դարձել է *մաշտնակ*, որից հետո էլ *տ* հնչյունի անկմամբ ստացել է *մաշնակ* հնչաձևը: Բառիմաստային ճյուղավորմամբ բարբառում այն ձեռք է բերել նաև «լավ» իմաստը¹⁵:

Համշենի բարբառում ունենք օրինակներ, որոնցում նույն բառի հնչյունական կամ քերականական տարբեր ձևերը գործածվում են գուգահեռաբար՝ դրսևորելով տարբեր իմաստներ: Երբեմն, օրինակ, բայական ածանցը փոխում է նաև բառիմաստը: Այսպես՝ *տալ* բայը բարբառում ունի *տալ>ղըվուշ*՝ պարզապես «տալ» իմաստը (Յէս ընու կիրկ մը *ղըվի*՝ ես նրան մի գիրք տվեցի), իսկ *վ* ածանցով տարբերակը դրսևորված է «ծեծել» իմաստով (Յէս ընու շապալը մը *տըվվի*, Մէգը մեզին քարով *տըվվաձ* ունէր, այսինքն՝ Ես նրան հարվածեցի, Մեկը մեկին քարով հարվածեց): Վկայված է նաև բայի պատճառականը՝ *տըվվեցընուշ*՝ «ծեծել տալ» իմաստով¹⁶:

Համշենի բարբառում բառիմաստային ուշագրավ զարգացումներ է դրսևորում նաև *սիրտ* արմատը, որից էլ բաղադրված է *սեյղըռուշ* բայանունը՝ «խռովել» նշանակությամբ: Ըմըն բարբառ

¹⁴ Մ. Մալխասեանց, *Հայերէն բացատրական բառարան*, հ. 3, Ե., 1944, էջ 277:

¹⁵ Հ. Աճառյան, ՔՀԲ, էջ 244:

¹⁶ Հ. Աճառյան, ՔՀԲ, էջ 254:

պօնի հոմար *սէղորոէր* գու, հէդրս խօսիլ չէր¹⁷: Հ. Աճառյանը վկայել է նաև *սէղորոս*՝ «քեն, ոխ պահած» նշանակությամբ բառաձևը¹⁸:

Ս. Վարդանյանը կրոնափոխ համշենահայերի բառապաշարում արձանագրել է նաև *սիբոս* բառից բաղադրված *սէրդօդ*-ը՝ «գայրացած» (*սէրդօդ* մարթ՝ գայրացած մարդ), *սէրդէռուշ*-ը և *սէրդէռուշ*-ը՝ «գայրանալ, վիրավորվել, խռովել», իսկ *սիբդ*-ը «գայրույթ» իմաստներով¹⁹:

Մայր «մթություն, խավար» իմաստով բառանունը գրաբարում անկախ գործածություն չի ունեցել, գործածվել է միայն որոշ դարձվածներում (ի մայր դառնալ, ի մայր մտանել, ի մայր դարձուցանել՝ ճրագը հանգցնել, մայր արևու՝ արևմուտք, որից արևմար կամ արևմարք՝ վերջալույս)²⁰:

Հայերենի բարբառներում «մթություն» իմաստով *մայր* բառից է բաղադրված *մարէլ* բայանունը՝ «հանգցնել, նվաղել» իմաստներով (Մուշ, Պոլիս, Խարբերդ, Վան, Ակն և այլն):

Համշենի բարբառում *մարէլ* բառը (*մարուշ* հնչատարբերակով) ևս դրսևորում է ուշագրավ բառիմաստային տարբերակներ: Բացի վերոհիշյալ «շիջանիլ, նվաղիլ» իմաստներից, բարբառում բառն ունի նաև «պարզաջրել, ամանը ջրով ողողել» իմաստները: Օրինակ՝ Լուսը մարէծո՛ւ, Գըրագը մարէծում: Լըվըծաձ հալվընին մարէր գու (պարզաջրում էր): Օմընդակը մարէծ (Ամանները պարզաջրեց):

Համշենի բարբառում բացի *մայր*՝ «մթություն, խավար» իմաստով բառից, առկա է նաև նրա համանուն *մայր*՝ «մայրիկ» իմաստով բնիկ հայերեն արմատից բաղադրված ուշագրավ *մէյցու*, (*մայցու*, *մայծու*) բառանունը՝ որպես «մերան, մակարդ» հասկա-

¹⁷ Տե՛ս ՀԲԱ ծրագրով հավաքած նյութեր, տետրեր 39, 99, 252:

¹⁸ Հ. Աճառյան, ՔՀԲ, էջ 253:

¹⁹ Ս. Վարդանյան, *Կրոնափոխ համշենահայերի բարբառը*, Բանահյուսությունը և երգարվեստը, Ե., 2009, էջ 317:

²⁰ Հ. Աճառյան, ՀԱԲ, հ. 3, էջ 248-249:

ցության նշանակելի: Կարծում ենք՝ բարբառում առկա *մայցու, մեյցու* բառանունները *մերան* բառի բառակազմական և հնչյունական այլ տարբերակներ են, որոնք էլ ծագումնաբանորեն առնչակից են *մայրիկ* իմաստով բնիկ հայերեն *մայր* արմատին: Հ. Աճառյանը *մեյցու, մայցու* բառանունները բառակազմորեն վերլուծում է իբր մայր-ցու, որից էլ՝ *մայծվուշ*՝ «մերվել, մակարդվել», *մայծվեծի*՝ «մերեցի, մակարդեցի»: Օր.՝ Հայսը օմօմը մաձուն մայծվեծ (Հարսը մի աման մաձուն մերեց):

Հարկ է փաստել, հայերենում առկա է նաև *մայրան* բառանունը, որը «ծառի ծունկը, նրա պատվաստվելու տեղը» այսինքն՝ պատվաստի մայրը²¹, նշանակությունն ունի: Կարծում ենք՝ *մերանը* նույն տրամաբանությամբ էլ մաձունը պատրաստողն է, նրա մայրը:

Եզրակացություն

Ինչպես է նշում Մ. Աբեղյանը, բառիմաստի փոփոխությունները հիմնականում կատարվում են բառիմաստի նեղացման, ընդլայնման, շրջման, համաբանության, իմաստի մեկ ուղղությամբ զարգանալու, ըստ գործառույթի և նմանության նոր իմաստ ձեռք բերելու և այլ պատճառներով²²:

Համշենի բարբառում դիտարկված *մաշնակ, մեյցու, աձուկ, պուլկ, տրվիուշ, դրվուշ* օրինակները մեկ անգամ ևս ապացույցն են այն բանի, որ բարբառներում շատ հաճախ հնչյունական, բառակազմական և քերականական իրողությունները իմաստափոխական էական գործոններ են դառնում:

Քննվող նյութի շրջանակներում հիշյալ բարբառում առկա են նաև բառիմաստի ընդլայնման, նեղացման, շրջման և բառի վերաիմաստավորման դրսևորումներ, ինչպիսիք են *արագ*-ը, *դրոջօն*-ը,

²¹ Հ. Աճառյան, ՀԱԲ, հ. 3, էջ 247, ՔՀԲ, էջ 243:

²² Մ. Աբեղյան, *Հայոց լեզվի տեսություն*, հ. 2, էջ 140-153:

սօնդռեկ-ը, գազնուշ-ը, զեյձնուշ-ը, փօրեք-ը, մսրուշ-ը, սէյդրուշ-ը
և այլն:

Օգտագործված գրականություն

- Աբեղյան Մ., Հայոց լեզվի տեսություն, հ. Զ, Ե. 1974:
Աղայան Է., Ընդհանուր և հայկական բառագիտություն, Ե., 1984:
Աճառյան Հ., Հայերեն արմատական բառարան, հ. 2, Ե., 1973:
Աճառյան Հ., Քննություն Համշենի բարբառի, Ե., 1947:
Գուրունյան Հ., Համշենահայ բանահյուսություն, Ե., 1991:
Թահմազ Խ., Ջենիգի բարբառի բառարան, Սոչի, 2014:
Թողաքյան Բ., Հայ ազգագրություն և բանահյուսություն: Նյութեր և ուսումնասիրություններ, Ե., 1981:
Մաթևոսյան Հ., Վիպակներ, Ե., 1990:
Մալխասեանց Ս., Հայերեն բացատրական բառարան, հ. 3, Ե., 1944:
Սուքիասյան Ա., Ժամանակակից հայոց լեզու, Ե., 1990:
Նոր բառեզիրք հայկազեան լեզուի, Վենետիկ, 1836:
Վարդանյան Ս., Կրոնափոխ համշենահայերի բարբառը, բանահյուսությունը և երգարվեստը, Ե., 2009:

Khachatryan Hasmik - Meaning Change Realities in Hamshen dialect.-

Within the scope of the discussed material, the Hamshen dialect has manifestations of semantic expansion, semantic restriction, semantic inversion, and semantic reinterpretation, such as: *աղազ* [araz] - torrent, *դրձոն* [dyrjon] - Greek traitor, *սօնդռեկ* [sondrek] - hoopoe, *գազնուշ* [gaznush] (to compose) - to dress the bride, *զեյձնուշ* [zeydznush] (*զերծանիլ* [zertsanil] to free, to be done with) to get ready to leave, *փօրեք* [poreq] (belly) - beehive, *սէյդրուշ* [seydyrush] - to get angry, etc.

The examples such as *մաշնակ* [mashnak] (properly), *մէյցու* [meytsu] (ferment), *աձուկ* [adzuk] (vegetable garden), *սուկ* [pulk] (bush), *մսրուշ* [merush] (to rinse clothes or dishes), *տրվուշ* [tyvvush] (to hit), *դրվուշ* [dyvush] (to give) observed in the Hamshen dialect once again come to prove that quite often, phonetic, word-formative and grammatical realities become key factors for semantic change.

Keywords: Dialects of Armenian, metonymy, native Armenian word, semantic change, alternation, ancient Armenian, idiomatic phrase, semantic development, idiom.

Khachatryan Hasmik - PhD of Philology, Institute of Language after H. Acharyan of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia, Senior Researcher. khachhasmik@yahoo.com

Хачатрян Асмик - Факты изменения смысла слов в амшенском диалекте.- В рамках исследуемого материала в указанном диалекте отмечены проявления расширения, сужения, сдвига, переосмысления слов, таких, как: *իրիզ* (*араз*) - потоп, *իրքոյ* (*дрджон*) - предатель грек, *սօնրէկ* (*сондрек*) - удов, *գիզնուի* (*газнуи* - комплектовать) - одевать невесту, *զէյձնուի* (*зейдзнуи* - освободить, избавить) - готовиться к уходу, *փորէք* (*порэк* - животик) - улей, *սէյրնուի* (*сейдруи*)-злиться, негодовать, и др. Отмеченные в амшенском диалекте примеры *միշնիկ* (*машинак*) - по-человечески, *մէյցու* (*мэйцу*) - закваска, *սձնիկ* (*адзук*) - огород, *սուկ* (*пулк*) - куст, *մարուի* (*маруи*) - полоскать одежду, посуду, *տեւուի* (*тэввуи*) - ударять, *դեւուի* (*дэвуи*) - давать, являются доказательством того, что фонетические, словообразовательные и грамматические реалии довольно часто становятся значительными факторами, изменяющими значение слов в диалектах.

Ключевые слова: диалектный армянский, субстантивация, исконно армянское слово, изменение значения (переосмысление), изменение звука (звукоизменение), грабар (древнеармянский язык), фразеологизм, смысловое развитие, говор.

Хачатрян Асмик - кандидат филологических наук, Институт языка имени Р. Ачаряна НАН РА, старший научный сотрудник.
khachhasmik@yahoo.com